

<https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-13>

УДК 340.11

Н. В. ГРИШИНА

к.ю.н., доцент, завідувачка кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету

E-mail: grishinanavi@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6828-5338>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

К. В. РОСТОВСЬКА

д.ю.н., доцент, доцент кафедри державно-правових дисциплін
юридичного факультету

E-mail: karina.rostovskaya84@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6478-9114>

Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна
м. Харків, 61022, майдан Свободи, 4

СОЦІАЛЬНИЙ ЗМІСТ АДМІНІСТРАТИВНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

АНОТАЦІЯ. *Вступ.* Відповідальність у праві є багатогранною категорією, яка використовується різними галузями та має велике значення для правозастосовної діяльності. Інтерес до цієї категорії обумовлений значенням юридичної відповідальності для належного функціонування права та забезпечення ефективного правопорядку. На разі, інститут відповідальності як соціальне явище потребує глибокого осмислення, правового тлумачення та нормативного удосконалення. Соціальна відповідальність розглядається як відображення об'єктивно існуючої потреби упорядкування дій всіх індивідів у процесі їх діяльності. Юридична відповідальність у всьому багатстві її специфіки соціально працюючої конструкції не втратила загальних якостей інституту соціального контролю, більше того, дія її механізму не виходить за межі закономірностей соціального механізму відповідальності в цілому.

Короткий зміст основних результатів. Стаття присвячена характеристиці юридичній відповідальності як специфічному різновиду соціальної відповідальності, але не в розумінні тільки як кари, покарання за правопорушення, а в повному обсязі – як державно-правового контролю за суспільними відносинами, урегульованими специфічними соціальними нормами – правовими нормами. Соціальна цінність юридичної відповідальності полягає не тільки в попереджувальній та охоронній функціях, але і в активному стимулюванні соціально корисних видів правомірної поведінки.

Висновок. Адміністративній відповідальності властиві ті ж риси, що і соціальній та юридичній відповідальності за наявності певних особливостей. Таким чином, адміністративна відповідальність має соціальне коріння, що підтверджує соціальну сутність даного явища.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: *соціальна природа, соціальна відповідальність, адміністративна відповідальність, інститут відповідальності, поведінка, правовий механізм.*

Як цитувати: Гришина Н. В., Ростовська К. В. Соціальний зміст адміністративної відповідальності. *Вісник Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, серія «Право»*. 2022. Вип. 34. С. 110-113. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-13>

In cites: Hryshyna N. V., Rostovska K. V. (2022). Social content of administrative responsibility. *The Journal of V.N. Karazin Kharkiv National University, Series «Law»*, (34), P. 110-113. <https://doi.org/10.26565/2075-1834-2022-34-13> (in Ukrainian)

Виклад основного матеріалу. Суспільне життя розвивається за законами природи. Але не лише природи. Зміна етапів розвитку суспільства потребує реформування суспільних відносин. Завдання правознавців, по-перше – упорядкувати правовий механізм сучасних суспільних відносин, а по-друге –

спрямувати зусилля неправознавців на розуміння цього механізму та процес його застосування.

Інститут відповідальності як соціальне явище потребує глибокого філософського осмислення та системного нормативного удосконалення.

На певному історичному етапі, коли людина нібито не змогла справитися самотужки зі злом та несправедливістю, людські звичаї були замінені на людські закони, що і призвело до виникнення юридично встановлених правил поведінки. На цьому тлі виник новий процес цивілізації, у якому юридичні норми відповідальності відігравали і відіграють нині важливу роль.

Проблеми юридичної відповідальності займають важливе місце у правознавстві, до них постійно звертаються спеціалісти в області загальної теорії, а також представники різних галузей юридичної науки. Продовжує залишатися актуальним питання, пов'язане з визначенням суті і змісту юридичної відповідальності, з визначенням її поняття.

Тема відповідальності звучить у працях філософів ще з античності. Твердження щодо відповідальності знаходимо в працях Платона й Арістотеля. Ідею відповідальності пов'язують із темами свободи (волі, дії), провини, вільного вибору, необхідності.

Питання відповідальності активно досліджуються в психології, де відповідальність розглядається як психологічна властивість особи чи психологічний механізм регуляції соціальної поведінки особи в конкретних системах. Дослідження психологів направлені на вивчення відповідальності як фактора, що інтегрує всі психічні функції особистості: суб'єктивне сприйняття навколишнього, оцінка власних життєвих ресурсів, емоційне відношення до належного, свободи. Проблема відповідальності тут розглядається згідно з відомою формулою про зв'язок волі людини при виборі варіантів поведінки, конкретних вчинків як необхідної підстави повної відповідальності[1].

Цікавою спробою психологів є не тільки дослідити відповідальність як властивість особи, але й проаналізувати і навіть виміряти на конкретно-соціологічному рівні прояви відповідальності як різновиду поведінки індивіда при виконанні певної професійної ролі в процесі трудової діяльності, що дозволяє конкретизувати та розширювати уявлення про феномен відповідальності.

У соціальній літературі використовується досить широке поняття відповідальності. Тут відповідальність розглядається в якості усвідомленої та сприйнятої особою соціальної відповідальності ініціативного виконання обов'язків – політичного, морального, правового та інших. В цьому розумінні

відповідальність розуміється як явище однорідне соціальній свободі.

Емпіричні соціологічні дослідження проблеми відповідальності, що проводяться в рамках окремих галузей наук (правових, психологічних та інших), ведуться, і досить активно. Всі фундаментальні дослідження відповідальності в юридичній науці проводяться на глибокій соціологічній основі, якщо розуміти загально-соціологічний підхід як теорію, яка на будь – якому рівні завжди з'ясовує генезис, соціальне місце та соціальні функції того чи іншого суспільного явища. В цьому полягає специфіка соціологічного аспекту досліджень по відношенню до об'єкту.

Соціальна відповідальність розглядається як відображення об'єктивно існуючої потреби упорядкування дій всіх індивідів у процесі їх діяльності.

Як соціальне явище відповідальність була історично першим і довгий час єдиним регулятором людської поведінки та діяльності. Будь-який вид відповідальності має своє глибоке соціальне коріння. Для того, щоб з'ясувати зміст та структуру соціально-психологічних засад відповідальності, необхідно розглянути її в системі відношення «індивід – група – колектив».

Відповідальність як внутрішня особливість індивіда – складне в структурному відношенні явище. Воно включає: а) усвідомлення необхідності діяти згідно з суспільними вимогами та нормами як соціальними цінностями; б) усвідомлення своєї соціальної цінності і суспільної ролі; в) передбачення наслідків вибору рішення, дій; г) критичність і постійний контроль за своїми діями, нагляд за їх наслідками для інших; д) реалізацію в об'єктивному світі; е) самооцінку; ж) готовність відповідати за свої вчинки; з) соціально-відповідальну діяльність.

Колективна, групова відповідальність становить цілісну систему відносин, її соціально-психологічні засади – це сукупність взаємопов'язаних компонентів, серед яких можна виділити такі, як загальна позиція, здатність до ідентифікації, взаємне прийняття ролей [2, с. 25].

Головною об'єктивною підставою соціальної відповідальності з точки зору соціального регулювання є нормативний метод регулювання і охорони суспільних відносин, оскільки взаємні обов'язки суб'єктів в суспільстві виражаються і закріплюються в соціальних нормах. Але ототожнювати

відповідальність з соціальною нормою не можна, оскільки соціальна відповідальність виконує функцію соціального контролю за виконанням норми, гарантує виконання запрограмованих соціальною нормою взаємних обов'язків учасників соціальних відносин.

Соціальна відповідальність є центральною ланкою механізму, який забезпечує усунення неузгодженості, дезорганізації в суспільному житті, вирішення суперечностей та конфліктів між учасниками суспільних відносин на підставі забезпечення нормативного регулювання цих відносин.

В загальному вигляді механізм соціальної відповідальності діє за принципом «соціальна норма—поведінка—оцінка—відповідальність», який заснований на необхідності приймати такі рішення та робити такі вчинки, в яких погоджуються інтереси суб'єкта з інтересами інших людей, груп, класу, суспільства.

Таким чином, з точки зору соціального механізму відповідальність базується на формуванні та нормативному закріпленні певних дій суб'єктів суспільних відносин як обов'язків, а також на можливості застосування соціального примусу (в різних формах) у випадку невиконання цих обов'язків.

Відповідальність завжди і нерозривно пов'язана з необхідністю дотримання приписів, правил поведінки, підпорядкування, узгодження своєї поведінки з об'єктивними законами природи та суспільства. Якщо немає необхідності у дотриманні яких-небудь норм, приписів, то немає і відповідальності.

Вибір відповідального варіанту поведінки передбачає свободу суб'єкта відповідальності. Свободою є свідомо, цілеспрямована діяльність на підставі пізнаної необхідності. Відповідальність – вибір, здійснення найбільш раціонального способу дії (поведінки, вчинку) в умовах свободи. Свобода, таким чином, виступає передумовою відповідальності [3, с. 33].

Соціальна відповідальність виникає тоді, коли поведінка індивіда має суспільне значення та регулюється соціальними нормами. У процесі розвитку суспільства складаються відповідні відносини між людьми у вигляді взаємних прав та обов'язків. Ці норми неоднакові і виступають як звичаї, традиції, табу тощо. Ще у додержавному суспільстві їх порушення розглядалося як посягання на інтереси роду чи племені та

підлягало негайному осуду, вже тоді мала місце відповідальність індивіда.

Більш досконалу форму відповідальність набула з появою держави та класового суспільства. Чинні соціальні норми стали багатоманітними, що і зумовило існування декількох видів соціальної відповідальності: політичної, моральної, юридичної та інших. Її сутність полягає вже у обов'язках індивіда виконувати відповідні політичні, моральні, юридичні вимоги, які ставить перед ним суспільство, держава, колектив.

Д. Бренштейн, вивчаючи дану проблему, предметом свого дослідження окреслює соціально – нормативну відповідальність, визначаючи її як соціальну відповідальність у вузькому розумінні, адже у широкому змісті будь-яка відповідальність – соціальна, оскільки є відповідальністю перед людьми, суспільством.

Класифікація соціальної відповідальності залежить від сфери соціальної діяльності, у зв'язку з чим виділяють: політичну, моральну, суспільну, юридичну та інші види відповідальності.

Відповідальність соціальна і юридична співвідносяться одна з одною як рід та вид. Так їх розглядає не лише загальна теорія права, а й усі галузеві юридичні науки. Соціальна відповідальність на особистісному рівні стискається з правом, правовим регулюванням лише у аспекті покладання на громадян певних обов'язків і наділення їх певними правами. Будь – яке суспільство є закріпленою взаємними правами обов'язками сукупністю людських індивідуумів.

У соціально неоднорідному суспільстві більшість відносин між людьми набувають правової форми. І тим самим забезпечується можливість примусового (за необхідності) утвердження відповідних відносин між суб'єктами суспільних утворень. Особливість суспільних вимог, передбачених правом, полягає у тому, що держава забезпечує можливість примусового їх здійснення, якщо суб'єкт, до якого звернуті ці вимоги, не буде їм слідувати. Правові вимоги формуються у вигляді юридичних обов'язків у формі конкретних або загальних правовідносин.

Юридична відповідальність у всьому багатстві її специфіки соціально працюючої конструкції не втратила загальних якостей інституту соціального контролю, більше того, дія її механізму не виходить за межі закономірностей соціального механізму

відповідальності в цілому. Сфера дії юридичної відповідальності визначається межами суспільних відносин, які з точки зору держави повинні бути урегульовані нормами права.

Вся проблема юридичної відповідальності зводиться до схеми: «норма права – правопорушення – санкція – юридична відповідальність». В цьому простежується відрив поняття юридичної відповідальності від її родового поняття – соціальної відповідальності.

Юридична відповідальність є специфічним різновидом соціальної відповідальності, але не в розумінні тільки як кари, покарання за правопорушення, а в повному обсязі – як державно-правового контролю за суспільними відносинами, урегульованими специфічними соціальними нормами – правовими нормами. Соціальна цінність юридичної відповідальності полягає не тільки в попереджувальній та охоронній функціях, але і в активному стимулюванні соціально корисних видів правомірної поведінки.

Зазначене стосується також адміністративної відповідальності, яка частіш за все визначається через поняття юридичної відповідальності, тобто як вид юридичної відповідальності, якому властиві загальні особливості, а також цілий ряд специфічних ознак, які дають можливість відрізнити адміністративну відповідальність від інших її видів (кримінальної, дисциплінарної, майнової). Адміністративна відповідальність також характеризується за схемою «норма права – адміністративне правопорушення – санкція – адміністративна відповідальність», тобто їй властиві ті ж риси, що і соціальній та юридичній відповідальності за наявності певних особливостей. Таким чином, адміні-

стративна відповідальність має соціальне коріння, що підтверджує соціальну сутність даного явища.

Отже, адміністративна відповідальність як вид юридичної відповідальності є складним соціально-правовим явищем, яке характеризується такими загальними ознаками:

1) полягає в настанні для правопорушника певного роду правових наслідків – обмеження або позбавлення як морального, так і матеріального характеру;

2) накладається від імені держави примусово (іноді всупереч згоди правопорушника);

3) накладається тільки за винне діяння протиправного характеру;

4) поєднується з публічним державним осудом і разом з каральною функцією виконує функцію відтворення порушеного правопорядку, а також попередження правопорушень в майбутньому, як зі сторони особи, яка притягується до відповідальності, так і зі сторони інших [4].

Роль адміністративної відповідальності в системі юридичної відповідальності є надзвичайно важливою насамперед тому, що вона виникає як правовий наслідок неналежної реалізації громадянами та юридичними особами своїх прав та обов'язків в сфері державного управління. Саме в цьому аспекті адміністративна відповідальність може розглядатися як важливий інструмент правової держави, оскільки завдяки їй держава має можливість реалізовувати свої вимоги як до фізичних, так і до юридичних осіб. Тому теоретичне і нормативне вирішення проблем адміністративної відповідальності є ефективним засобом розбудови правової держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Відповідальність у праві: філософія, історія, теорія: монографія / [І. Безклубий, С. Бобровник, І. Гриценко та ін.]; за заг. ред. І. Безклубого. Київ: Грамота, 2014. 448 с.
2. Плахотний О.Ф. Проблеми соціальної відповідальності. Харків: Вища школа, 1981. 192 с.
3. Бренштейн Д.И. Правовая ответственность как вид социальной ответственности и способы ее обеспечения. Ташкент: Фан, 1989. 176 с.
4. Проблеми правової відповідальності: монографія / Ю.П. Битяк, Ю.Г. Барабаш, Л.М. Баранова, та ін.; за заг. ред. В.Я. Тація, А.П. Гетьмана, В.І. Борисової. Харків: Право, 2014. 348 с.

Стаття надійшла до редакції 01.10.2022

Стаття рекомендована до друку 03.11.2022

N. V. HRYSHYNA

PhD (Law), Associate Professor, Head of Department
State Law Disciplines

E-mail: grishinanavi@ukr.net

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6828-5338>

V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

K. V. ROSTOVSKA

DSc (law), Associate Professor,
Associate Professor at the Department of State Law Disciplines

E-mail: karina.rostovskaya84@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6478-9114>

V.N. Karazin Kharkiv National University
Kharkiv, 61022, Svobody square, 4

SOCIAL CONTENT OF ADMINISTRATIVE RESPONSIBILITY

ANNOTATION. *Introduction.* Liability in law is a multifaceted category that is used by various industries and is of great importance to law enforcement. Interest in this category is due to the importance of legal responsibility for the proper functioning of law and ensuring effective law and order. At present, the institution of responsibility as a social phenomenon needs deep understanding, legal interpretation and regulatory improvement. Social responsibility is considered as a reflection of the objectively existing need to regulate the actions of all individuals in the course of their activities. Legal responsibility in all the richness of its specificity of a socially working construction has not lost the general qualities of the institution of social control, moreover, the action of its mechanism does not go beyond the regularities of the social mechanism of responsibility as a whole.

Summary of main results. The article is devoted to the characteristics of legal responsibility as a specific type of social responsibility, but not only in the sense of fines, punishments for offenses, but in full - as state-legal control over social relations regulated by specific social norms - legal norms. The social value of legal responsibility lies not only in the preventive and protective functions, but also in the active stimulation of socially useful types of lawful behavior.

KEYWORDS: *social nature, social responsibility, administrative responsibility, institution of responsibility, behavior, legal mechanism.*

REFERENCES

1. Liability in law: philosophy, history, theory: monograph / [I. Bezkluby, S. BobroV.N.yk, I. Hrytsenko, and others]; in generated. I. Bezklubogo. Kyiv: Gramota, 2014. 448 p. (in Ukrainian)
2. Plakhotny O.F. Problems of social responsibility. Kharkiv: Higher School, 1981. 192 p. (in Ukrainian)
3. Brenshtein D.I. Legal responsibility as a type of social responsibility and waystoensureit. Tashkent: Fan, 1989. 176 p. (in Russian)
4. Problems of legal responsibility: monograph / Yu.P. Bityak, Yu.G. Barabash, L.M. Baranova, etc.; ingenerated. V.Ya. Tatsia, A.P. Hetman, V.I. Borysova. Kharkiv: Pravo, 2014. 348 p. (in Ukrainian)

The article was received by the editors 01.10.2022

The article is recommended for printing 03.11.2022